

Невен Исаиловић

Јохан Хајзинга (1872–1945) као историчар културе (Поводом 60 година од његове смрти)

„Историјско сазнање које не налази свој одјек и своју меру у личном животу духа и душе, мртво је и без вредности...“
„Интересовање за историју представља љубав према прошлости, жељу да се нестало [време] у потпуности оживи ...“

(J. Huizinga, *Verzamelde werken*, Haarlem 1948–1953)

Јохан Хајзинга, највећи низоземски историчар прве половине XX века, један је од оснивача модерне културне историје чији су зачетници били и Швајцарац Јакоб Буркхарт и Белгијанац Анри Пирен. Хајзинга је био ерудита и естета, па стога сва његова дела носе један изузетно лични печат, који ни на који начин не ремети историографску тачност. Његове мисли увек су биле усмерене према култури коју се схватао веома широко, у цивилизацијском смислу – за њега су друштво, економија, религија, право, уметност, мисаони корпус једног времена, политички и јавни живот... само форме културе. Задатак историчара није да дефинише феномене из прошлости, већ да их на жив начин и у одређеном контексту изложи у јединственом следу историјских околности.

Хајзинга је рођен у Хронингену 1872. године, као син професора физиологије и хистологије Дирка Хајзинге и Јакобе Тонкенс. Студирао је класичне језике (хебрејски, арапски и санскрит), те низоземски језик, књижевност и историју у родном граду 1891–1895. Годину дана провео је у Лајпцигу, слушајући предавања из словенске филологије. Докторирао је у Хронингену 1897, са тезом „Видусака у Индијском позоришту“ (*De Vidusaka in het Indisch Tooneel*), након чега је 1897–1903. предавао историју у средњој школи у Харлему, настављајући и даље своју каријеру филолога. Две године је провео на Универзитету у Амстердаму 1903–1905, након чега је постао професор националне историје на Универзитету у Хронингену 1905–1915. године. У том раздобљу Хајзинга први пут ставља историју на прво место у свом научном раду, пишући радове о историји универзитета и градова у којима је радио. Године 1915. прелази на водећи низоземски универзитет у Лејдену, на место професора опште историје, где проширује своја стручна интересовања.

На Универзитету у Лејдену остао је предавач од 1915, па све до забране рада те установе 1942. године. Ректор Универзитета био је 1932–1933. године. Члан Краљевске академије постаје 1916. године. Уводна предавања са Лејдена објавио је 1915. као спис „О историјским животним идеалима“ (*Over historische levensidealen*) у којем је изложио своју филозофију историје. Своје капитално дело, преведено на све важније светске језике – „Јесен средњег века“ (*Herfsttij der Middeleeuwen*), написао је 1919. године, о теми духа позног средњег века и народне културе, истичући своје виђење не времена које наслућује ренесансу већ времена макабристичких тонова и пропадања. Уследио је најпризнатији животопис великог хуманисте Еразма Ротердамског (*Erasmus*, 1924), у коме је Хајзинга осветлио унутрашњи живот свог сународника и хуманисте. Тридесетих и почетком четрдесетих година посветио се историји културе и игре, пишући и више радова о модерном друштву, које је најдубље презирао. Од историографских дела истичу се: „Дух Низоземске“ (*Nederland's Geestesmerk*, 1935), где низоземске врлине посматра као врлине грађанског друштва са традицијом, „Историјска наука“ (*De Wetenschap der Geschiedenis*, 1937) – више разматрања о научној историографији, „*Homo ludens*“ (*Homo Ludens*, 1938) – студија о значају игре у људској култури од најстаријих времена, „Патриотизам и национализам у европској историји до краја XIX века“ (*Patriotisme en Nationalisme in de Europeesche geschiedenis tot het einde der negentiende eeuw*, 1940) и „Низоземска култура у XVII веку“ (*Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw*, 1941) – опет као својеврсни зборник радова о низоземској историји.

Хајзингини литерарни иступи против националсоцијалистичког режима и окупације, довели су до његовог хапшења и слања у концентрациони логор Sint Mihilshestel, у коме је боравио од августа до октобра 1942. године. Из логора је изведен само да би био интерниран у једној кући у малом селу на низоземско-немачкој граници. Није смео учествовати у јавном и академском животу. Није дочекао ослобођење Низоземске – умро је у месту De Stejh, 1. фебруара 1945. године

Хајзинга је, као свестрано образован академски грађанин нудио један емотивнији приступ историји, који ће здрав разум, пракса и осећај за историју (посматран као свест о различитим културама) – три својства доброг критичког историчара – спасти од превелике субјективности и непрецизности коју такав приступ може имплицирати. У свету историје најједноставнија ствар је бескрајно компликована и стога се историчар мора увући у прошлост, осетити њен дух у потпуној живости, схватити њу и њену културу изнутра. Историчар је ограничен културом свога времена и од тога није могуће побећи, али је Хајзинга инсистирао, што је последица његовог првобитног филолошког опредељења, да се изврши „дезинфекција појмова“, да се терминологија не варваризује,

да се очисти од вишкова и прешироке употребе, јер су за научника највећа опасност антропоморфизам идеја, подложност стереотипима и инфлација термина. Хајзинга је непоправљиви естета, који након позива на критичност, најпре позива на бављење тематиком која је аутору блиска и драга, без обзира на њен обим или значај, будући да је само рад у коме се ангажује душа, једнако колико и разум, успешно историјско дело.

Хајзингина личност се дубоко одразила на његов опус. Писао је да је историја која ствара неки свети систем који је допадљив маси опасна, јер ствара крвожедне идоле који прождиру културу. Он је био радикални индивидуалиста и етичар колико и хуманиста. Било му је страна његово време, што отворено сазнајемо из његове књиге „У сенци сутрашњице“ (*In de Schaduwen van Morgen*), али и из предговора „Јесени средњег века“, у коме он са толико нежности говори о дечјој чистоти идеја људи XIV и XV века. Опирући се новим историјским стремљењима у којима су масе, групе, нације и расе слављене као творци историје, увек је подсећао на важност појединца, додајући да је за историчара ирелевантно питање ко је творац историје, јер историја треба да се живи у својој потпуности. Нападан је од млађих колега да је аполитичан у времену када се ангажованост сматрала задатком интелектуалца. Није реч о „потреби за старачком сигурношћу“, већ је Хајзинга имао изузетан отпор према јавном наступању, сматрајући да треба да остане независан по сваку цену и своје ставове, неспорно противне негативним кретањима у европској политици, излаже пером, а не мегафоном. Није имао илузија према свету који „пати од пуерилности, празноверја и неискрености и релативизује слободу, истину и правду“, али се надао да ће младе генерације понудити свет који неће разарати културу.

Увек се ограђујући од свог дела о Еразму као мање значајном, он је, заправо, скривао своју сличност са својим сународником који је на исти начин лamentsирао над тегобама свог времена и који је испољавао једнаку независност, страхујући за чистоту сопствене личности и сопствене душе у случају суочавања са светом поремећених вредности.

Изабрана библиографија Јохана Хајзинге

- *Het aesthetisch bestanddeel van geschiedkundige voorstellingen*, 1905. (Естетски елемент историјског мишљења)
- *Geschiedenis der Universiteit (te Groningen) gedurende de derde eeuw van haar bestaan*, 1914. (Историја Универзитета у Хронингену поводом три века постојања)
- *Over historische levensidealen*, 1915. (О историјским животним идеалима)
- *Mensch en Menigte in Amerika*, 1918. (Човек и масе у Америци)

- *Herfsttij der Middeleeuwen. Studie over levens en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden, Haarlem 1919.* (Јесен средњег века. Студија о живот и формама мишљења током XIV и XV века у Француској и Низоземској)
- *Erasmus, Haarlem 1924.* (Еразмо)
- *Tien Studien, 1926.* (Десет студија)
- *Amerika levend en denkend, 1927.* (Живот и мисао у Америци)
- *Cultuurhistorische Verkenningen, 1929.* (Културноисторијска истраживања)
- *Lettre a M. Julien Benda, Correspondance sur l'esprit, l'ethique et la guerre, vol. 3, 1934.* (Писмо Жилијану Бенди. Кореспонденција о духу, етици и рату)
- *Nederland's Geestesmerk, 1935.* (Дух Низоземске)
- *In de Schaduwen van Morgen, 1935.* (У сенци сутрашњице)
- *De Wetenschap der Geschiedenis, 1937.* (Историјска наука)
- *Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spelelement der cultuur, Haarlem 1938.*
- *Patriotisme en Nationalisme in de Europeesche geschiedenis tot het einde der negentiende eeuw, Leiden 1940.* (Патриотизам и национализам у европској историји до краја XIX века)
- *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw, Haarlem 1941.* (Низоземска култура у XVII веку)
- *Geschonden Wereld, 1945.* (Наказни свет)
- *Mijn weg tot de historie, 1947.* (Мој пут ка историји)
- *Verzamelde Werken in 9 delen, Haarlem 1948-1953* (Сабрана дела)

Преводи дела Јохана Хајзинге на српскохрватски/српски језик:

- J. Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb 1964. (са немачког)
- J. Huizinga, *Homo ludens*, Zagreb 1970. (са немачког)
- J. Hojzina, *Erazmo*, Београд 1978. (са немачког)
- J. Хојзинга, *Јесен средњег века*, Нови Сад 1991. (са немачког)
- J. Хајзинга, *Патриотизам и национализам у европској историји до краја XIX века*, Нови Сад–Београд 1996. (са низоземског)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94

ГОДИШЊАК за друштвену историју =
Annual of Social History / главни и
одговорни уредник Милан Ристовић. - Год. 1,
бр. 1 (1994) - . - Београд (Чика Љубина
18-20) : Удружење за друштвену историју,
1994 - (Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

Годишње.

ISSN 0354-5318 – Годишњак за друштвену
историју

COBISS.SR-ID 102349831